

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS A HÁZIÁLLATOK CSALÁDON BELÜLI SZEREPÉRŐL

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2023.3.51>

ABSZTRAKT

A háziállatok egyre fontosabb szerepet játszanak a családok életében, ahogyan erre már számos nemzetközi tanulmány rávilágított. Magyarországon a háziállatok családon belüli szerepéről azonban még nem sok kutatási eredmény olvasható. Jelen tanulmány célja, hogy áttekintse a nemzetközi szakirodalomnak azt a részét, ami ezt a kérdést járja körül. Ehhez a felmérő szakirodalmi áttekintés (*scoping review*) módszerét alkalmaztuk. Ennek keretében összegyűjtöttük azokat a nemzetközi folyóiratcikkeket, amelyek az 1980 és 2022 közötti időszakban jelentek meg és az általunk választott témára fókuszáltak.

A szakirodalmi áttekintés eredménye alapján 47 olyan cikket találtunk, melyek megfeleltek kutatásunk fókuszának, azaz a háziállatok családon belüli szerepét vizsgálták. Ezek átolvasása után a következő témakörök bontakoztak ki: a fiktív rokonság kialakulása ember és állat között, ehhez kapcsolódóan a háziállatok rugalmas szerepe a családon belül, valamint a gazdák átalakuló szerepköre. Emellett a vizsgált folyóiratcikkek egy része a különböző kötődéstípusokat elemzi háziállatok és gazdáik között, valamint ehhez kapcsolódóan a háziállat elvesztésével járó gyász kérdésköre is gyakran került e kutatások középpontjába. Továbbá az is, hogy a háziállattal rendelkezők miként alakítanak ki párkapcsolatot, és hogy vajon a háziállatok pótolhatják-e a gyermekeket.

Munkánk során az is világossá vált, hogy az általunk áttekintett cikkekben szereplő empirikus kutatások nagyon homogén mintán vizsgálták a háziállatok családi szerepeit: a középosztálybeli családokkal – és azon belül különösen a nőkkel – folytatott kutatások felülreprezentáltak. Így a jövőbeli vizsgálatoknál fontos lenne, hogy az eddigieknél heterogénebb mintát alkalmazzanak a kutatók.

Kulcsszavak: háziállatok, társállatok, család, párkapcsolat, gyermekvállalás, felmérő szakirodalmi áttekintés

1 HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont; MTA TK Lendület Reprodukciós Döntéseket Vizsgáló Kutatócsoport, Budapesti Corvinus Egyetem.

2 HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont; MTA TK Lendület Reprodukciós Döntéseket Vizsgáló Kutatócsoport

3 Budapesti Corvinus Egyetem; Szociológia Doktori Program; KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.

A SCOPING LITERATURE REVIEW OF THE ROLES OF PETS IN FAMILIES

Pets are playing an increasingly important role in the lives of families, as many international studies have shown. In Hungary, however, there is not yet much research on the role of pets in the family. The aim of this paper is to review the international literature on this issue. For this purpose, we apply the scoping review method. In this framework, we collected international journal articles published between 1980 and 2022 that focused on our chosen topic.

Based on the results of the scoping review, we found 47 articles that matched the focus of our research. After reading them through, the following topics emerged: the emergence of fictive kinship between humans and animals, the related flexible role of pets within the family and the changing role of owners. In addition, some of the journal articles analysed the different types of attachments between pets and their owners, and related to this, the issue of grief at the loss of a companion animal is often at the centre of these studies. Finally, there is also a focus on how pet owners form partnerships and whether pets can be a substitute for children.

Our review of the literature also revealed that the empirical studies we examined were based on a rather homogeneous sample, as middle-class families and, within that, studies with women were over-represented. Thus, for future studies, it would be important for researchers to apply a more heterogeneous sample than has been used so far.

Keywords: pets, companion animals, family, partnership, childbearing, scoping review

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS A HÁZIÁLLATOK CSALÁDON BELÜLI SZEREPÉRŐL

I. BEVEZETÉS

A háziállatok szerepe megváltozott az emberek életében a fejlett világ társadalmaiban a 21. században. Sokszor már nem is háziállatként, hanem társállatként hivatkozunk rájuk, jelezve, hogy legfőbb funkciójuk a társállattartók számára, hogy szociális kapcsolatot építsenek ki velük (Soares 1985; Turner 2006; Volsche 2018). Ebben a tanulmányban a háziállat és a társállat kifejezéseket nem szinonimaként használjuk, hanem a következőképpen: minden társállatot háziállatnak tekintünk, de csak azokat a háziállatokat tekintjük társállatnak, ahol a vizsgálatban részt vevők érzelmileg erősen kötődnek a háziállataikhoz.

Sok háztartásban például a kutyákat már nem csupán állatnak, hanem családtagnak tekintik. Erre világít rá a „szőrös gyerek” kifejezés, amelyet manapság egyre többször használnak a gazdák a házi kedvenceikre hivatkozva. A kutatások alapján a legtöbb kutyatartó, aki családtagként definiálja a háziállatát, legtöbbször gyermeki státuszban lévőként tekint rá (Owens–Grauerholz 2018; Shir-Vertesh 2012; Laurent-Simpson 2017c). Emiatt felmerülhet a kérdés, hogy a háziállat tartása miként befolyásolhatja a gyermekvállalással kapcsolatos döntéseket, illetve hogyan változtathatják meg a háziállatok a családon belüli szerepeket, a párkapcsolat kialakítását és a családon belüli dinamikákat.

A családformálódás jelentős átalakuláson ment keresztül az 1960-as és 1970-es évektől kezdődően a fejlett társadalmakban: ezt a folyamatot nevezte el Lesthaeghe és van de Kaa (1986) az 1980-as években második demográfiai átmenetnek. E változások mozgatórugói, hogy a helyi és a vallási közösségek által közvetített hagyományos értékek meggyengültek és helyüket az önmegvalósítás és az önkiteljesítés értékei vették át, azaz a hangsúly a családról az egyénre helyeződött (Spéder–Kapitány 2006). Szinte minden fejlett országban csökkent a házassági kedv, miközben nőtt a válások száma, későbbi életkorra tevődött a szülővé válás, és növekedett a tudatosan gyermektelen életmódot választók száma. Ennek következtében egyre többen élnek egyszemélyes háztartásokban, így az is egyre gyakrabban fordul elő, hogy a háziállatok töltenek be fontos szociális és érzelmi funkciókat az egyének és a családok életében.

Ennek a kérdésnek az aktualitását és elterjedtségét a mindennapjainkban az is jelzi, hogy például Ferenc pápa 2022. január 5-én azt nyilatkozta, hogy „Az egoizmus egyik formájának tanúi vagyunk napjainkban. Azt látjuk, hogy vannak, akik egyáltalán nem akarnak gyermeket. Néha egyet vállalnak, többet nem, de vannak kutyáik és macskáik, amelyek elfoglalják a gyermekek helyét. Nevethetnek rajta, de ez a valóság”.⁴ Ferenc pápa mondatai azt jelzik, hogy még a katolikus egyház vezetése is feltételezheti, hogy összefüggés lehet a kutyatartás és a csökkenő születésszám között.

4 Forrás: <https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/hirek/ferenc-papa-szerint-tragedia-hogy-sok-par-nem-akar-gyereket-vagy-csak-egy-et-vallal/> [Letöltve: 2023. június 6.]

Magyarországon is egyre több cikk jelenik meg az online médiában⁵ a háziállattartás és a gyermekvállalás közötti lehetséges összefüggésekről, ami azt jelezheti, hogy egyre többen figyelnek fel arra a jelenségre, hogy a háziállatok gyermekpótlék funkciót is elláthatnak. Ennek ellenére szociológiai megközelítésből Magyarországon még nem végeztek kutatást arról, hogy milyen összefüggés lehet a gyermekvállalási kedv csökkenése és a társállattartás növekedése között. Ugyanakkor különböző nemzetközi kutatások fókuszáltak arra, hogy miként változnak a háziállatok szerepei a családok életében és ezek a változások hogyan hatnak vissza a gazdák és a családok életére.

Jelen tanulmány ezeknek a kutatásoknak az áttekintésére törekszik az 1980 és 2022 közötti időszakból. Azért választottuk a szakirodalmi áttekintésünk kiindulási pontjaként az 1980-as évet, mert ekkorra a második demográfiai átmenet fő elemei – például a termékenységi magatartás megváltozása, illetve a családi és a házassági-élettársi kapcsolatok átalakulása – már érzékelhetőek voltak. Olyan tanulmányokat gyűjtöttünk össze és dolgoztunk fel, amelyek arra fókuszálnak, hogy a különböző háziállatok – főként a kutyák – hogyan válnak családtagokká a mai társadalmakban világszerte. Az etológusoktól eltérően mi nem arra vagyunk kíváncsiak, hogy mindezek a változások milyen hatással lehetnek az állatokra, hanem éppen azt próbáltuk feltárni a felmérő szakirodalmi áttekintés módszerét alkalmazva, hogy ezen változások hogyan befolyásolhatják a gazdák és a családok életét. Kiemelten vizsgáltuk, hogy a párkapcsolat-formálódással és a gyermekvállalással kapcsolatos döntésekben milyen szerepe lehet a társállattartásnak. Milyen hatással járhat a gazdákra a családtagnak tekintett háziállattal való együttélés? Hogyan változhat a háziállatok, azon belül a kutyák szerepe a családok életciklusa szerint, melyik életciklusban miként integrálódhatnak? Ezen felül a szakirodalmi áttekintés során olyan témák is kirajzolódtak, hogy miként küzdenek meg a gazdák a háziállatuk elvesztésével és miként változtak az idők folyamán a társállatok elhalálózása kapcsán a gyászjelentések és sírfeliratok.

A szakirodalmi áttekintés során külön figyelmet fordítottunk arra, hogy bemutassuk, hogy a kutatások milyen különbségeket találtak a férfiak és a nők között. Ezt azért tartottuk fontosnak mert a családdal kapcsolatos vizsgálatok egy része, például a gyermekvállalás vagy a családi élet és a munka összeegyeztetésnek kérdése, gyakran a nőket helyezi fókuszba. A nemek közötti különbségek bemutatásával arra szerettük volna rámutatni, hogy a családok életének jobb megértéséhez a férfiak családon belüli helyzetének vizsgálata ugyanolyan fontos, mint a nőké.

Jelen kutatás célja, hogy hozzájáruljunk egy jövőbeli magyar empirikus vizsgálat értelmezési kereteinek előkészítéséhez. Bár kutatási érdeklődésünk szociológiai jellegű, a nemzetközi vizsgálatokban markánsan megtalálhatóak a pszichológiai és etológiai megközelítésű tanulmányok is, így szakirodalmi áttekintésünk hasznos lehet a téma iránt érdeklődő nem szociológus olvasók számára is.

⁵ Például a következő cikkek jelentek meg az utóbbi egy évben: <https://qubit.hu/2023/04/04/gyereket-soha-nem-akar-tam-de-a-kutyamert-a-vegletekig-hajlando-vagyok-elmenni>; <https://noizz.hu/big-stories/a-kutyad-nem-a-gyereked-feszko-van-a-szulok-es-a-kutyajukat-gyermekent-nevelok/myz3dvr>; <https://24.hu/kulfold/2023/05/12/ferenc-papa-vigyaz-nunk-kell-mert-egyre-tobben-haziállattal-erkeznek-a-szent-peter-terre-gyerek-helyett/> [Letöltve: 2023-06-06].

II. AZ IRODALOMGYŰJTÉS MÓDSZERTANA

Munkánkban a felmérő szakirodalmi áttekintés módszertanát használtuk a Peters és szerzőtársai (2015) által javasolt módon. A „felmérő áttekintés” kifejezést a *scoping review* magyar megfelelőjeként használjuk, ami a szisztematikus szakirodalmi áttekintés (*systematic scoping review*) egyik fajtáját jelöli (Kutrovácz et al. 2018:51). A szisztematikus szakirodalom-áttekintés és a felmérő áttekintés közötti egyik fő eltérés, hogy az utóbbi tágabb kutatási kérdésekkel dolgozik, míg a korábbi specifikus, minél inkább leszűkített kérdést vesz alapul (Munn et al. 2018; Kutrovácz et al. 2018). A felmérő áttekintés célja, hogy egyfajta térképet nyújtson a vizsgált kérdést tárgyaló szakirodalomról, nem pedig az, hogy egy partikuláris kérdésről vagy területről adjon szintetizált, mindent átfogó eredményt (Munn et al. 2018). Mindazonáltal a felmérő áttekintés segíthet beazonosítani, hogy milyen típusú kutatások zajlanak az adott területen, hozzájárulhat a kulcsfogalmak és definíciók tisztázásához, bemutatthatja, hogy milyen módszertannal vizsgálják az adott kérdést, feltárhatja, hogy milyen további kérdések várnak vizsgálatra, és akár szisztematikus irodalomáttekintés előkészítéseként is funkcionálhat (Munn et al. 2018). Ehhez kapcsolódóan fontos jellemzője az általunk választott módszernek az is, hogy az irodalom minőségi értékelése nem része az eljárásnak, ezért erre mi sem vállalkoztunk.

A folyóiratcikkeket a *Web of Science* és a *Scopus* adatbázisaiban kerestük az előre meghatározott kulcsszavak alapján. Keresőszavainkat a témában korábban olvasott tanulmányok kulcsszavai alapján határoztuk meg, ugyanis 2022 szeptemberétől a Kubinyi Enikő által vezetett Lendület Társállat Kutatócsoporttal együttműködve egy közös interjú kutatáson dolgozunk, amelynek egyik kutatási kérdése, hogy a kutyatartás miként hathat a gazdák reprodukciós döntéseire. Ehhez előzetesen kerestünk szakirodalmat, azonban a szűk témához köthetően nem találtunk túl sok tanulmányt. Ezért merült fel a felmérő szakirodalmi áttekintés módszerének gondolata, illetve a kutatási kérdés kitágítása, azaz nemcsak arról gyűjtöttünk irodalmat, hogy a kutyatartás miként hat a gyermekvállalással kapcsolatos döntésekre, hanem arra vonatkozóan is, hogy a háziállatok milyen szerepet játszanak a családok életében.

A keresőszavak megállapításánál elsődleges szempont volt, hogy a korábban összegyűjtött cikkekben található szavakat felhasználjuk. Ilyen volt „*pet parent**” (háziállatszülő), „*companion animal*” (társállat), „*pet attachment*” (háziállathoz kötődés), „*dog parent**” (kutyaszülő), „*human-animal interaction*” (interakciók emberek és állatok között), „*interspecies*” (fajok közötti), „*human *pet*” (ember és háziállat) kifejezések. A „*pet parent*” és a „*dog parent*” utáni * jelzés arra szolgált, hogy minden olyan kifejezésre kiterjesszük a keresést, amelyben a „*pet parent*” és „*dog parent*” után még valamilyen kiegészítés állhatott, például „*dog parenting*” (kutyanevelés), „*dog parenthood*” (kutyaszülőség), „*pet parenting*” (háziállat-nevelés), „*pet parenthood*” (háziállat-szülőség). A keresőszavakat a cikkek absztraktjaiban kerestük.

Az 1980 és 2022 között megjelent, szakmailag lektorált, angol nyelvű tudományos folyóiratcikkeket néztük át. Azaz, ha egy kutatás eredményeit például könyvfejezet vagy working paper formájában publikálták, azokat kihagytuk a keresésből. A keresést földrajzi terület szerint nem határoztuk le, de tudományterületileg igen. A *Scopus* adatbázisban csak a társadalomtudományokon belül kerestünk. A *Web of Science* adatbázisban azonban nem volt ilyen lehetőség, így ott a következő aldiszciplínákat vettük figyelembe:⁶ szociológia, antropológia, szociális munka, családtudományok (sociology, anthropology, social work, family studies). Tudatosan hagytuk ki a pszichológia területét: egyrészt azért, mert nem kívántunk főként pszichológiai meg-

6 Azért ezt a négy területét választottuk a társadalomtudománynak, mert a többi aldiszciplína sokkal specifikusabb volt, például a *women's studies* vagy az *ethnic studies*.

közelítésű cikkeket bevonni az elemzésbe, másrészt pedig az ilyen jellegű cikkekből rendkívül sok elérhető, amely megnehezítette volna a tanulmányok feldolgozását. A Google Scholar adatbázisban éppen azért nem vállalkoztunk a tanulmányok keresésére, mert ott nincs lehetőség a diszciplínák szerinti szűrésre és sok természettudományi cikk került volna a találatok közé.

Az összegyűjtött absztraktokat jelen tanulmány mindhárom szerzője átolvasta és együtt értékeltük, hogy megfelelnek-e a szűkebb témánknak, azaz megjelenik-e bennük, hogy a háziállatok miként vesznek részt a családok vagy az egyének életében, akik családtagként tekintenek rájuk. Amennyiben mindhárman egyetértettünk abban, hogy a cikk témája releváns kutatásunk fókuszát tekintve, akkor letöltöttük és elolvastuk az egész tanulmányt.

A nem releváns cikkek száma a *Web of Science* 307 találatából 278 volt, míg a *Scopus*-cikkek esetén az 1310 cikkből 1273 nem volt lényeges a kutatásunk szempontjából. A következő tipikus okok miatt soroltuk a cikkeket a nem releváns kategóriába: például az „interspecies” szóra való keresés sokszor a tenyésztett állatok és a vadon élő állatok közötti kapcsolatot vizsgálta. A „companion animal” keresőszóra pedig sok olyan cikk került a találatok közé, amelyek nem a család és a társállattartás dinamikáját vizsgálták, hanem például a magányosság és a társállattartás közötti lehetséges összefüggést vagy éppen azt, hogy a gondozó halála milyen hatással volt a társállatra. A „pet attachment” pedig sokszor pszichológiai szempontból vizsgálta a társállat és gazdája közötti kapcsolatot például a Covid19-időszak alatt, vagy pedig a kötődés lehetséges mérésének validálása volt a kutatás fókuszja. Leginkább a „pet parent*” kulcsszó fedte le a mi kutatási érdeklődésünket: e kategórián belül majdnem minden cikket bevettünk az elemzésbe. Az 1. táblázat mutatja a különböző keresőszavakra kapott találatokat a két adatbázisban, valamint azt, hogy a találatok közül mennyit ítéltünk relevánsnak.

1. táblázat. *Scopus és Web of Science találatok a keresett kifejezésekre*

Kulcsszavak	Scopus		Web of Science	
	Összes találat száma	Megfelelt cikkek száma	Összes találat száma	Megfelelt cikkek száma
Pet parent	4	4	5	4
Companion animal	543	22	117	17
Pet attachment	44	2	29	4
Dog parent	2	0	2	0
Human–animal interaction	169	0	37	0
Interspecies	441	4	103	3
Human-pet	107	4	14	1

Forrás: Saját szerkesztés a szakirodalom keresése alapján.

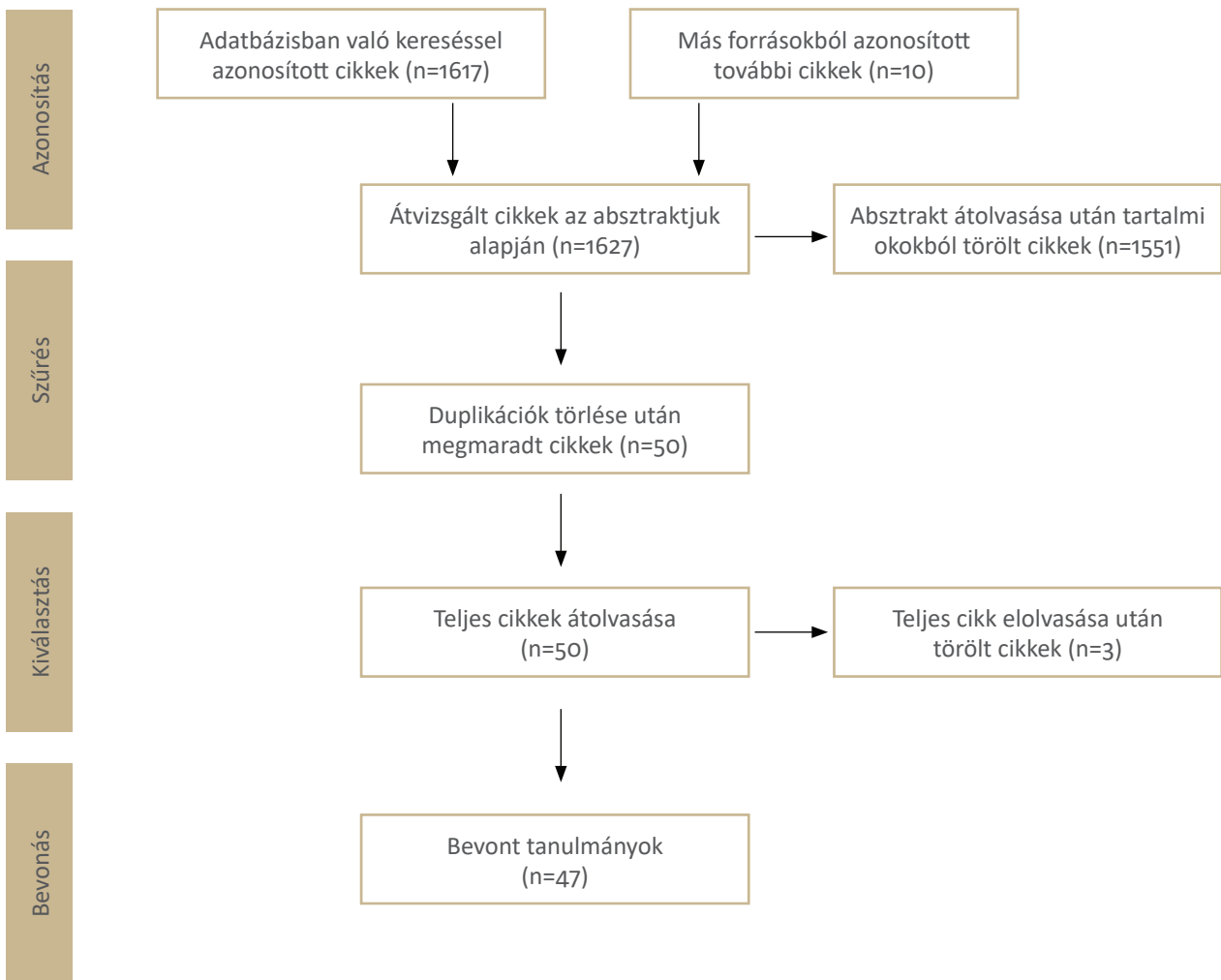
A két adatbázisból összesen 66 cikket gyűjtöttünk össze, melyek közül azonban néhány cikk mindkét adatbázisban szerepelt, így a duplumokat töröltük. Ezt követően a cikkeket elolvastuk és megítéltük, hogy valóban a keresett témára fókuszálnak-e. Végül összesen 37 olyan cikket találtunk, melyek relevánsak a mi vizsgálatunk szempontjából.

Emellett olyan cikkek is akadtak, amelyeket a kulcsszavas kereséskor sem a *Web of Science*, sem a *Scopus*-adatbázisban sem találtunk meg, később azonban bekerültek a szakirodalmi feldolgozásunkba. Ezekre a cikkekre úgy találtunk rá, hogy a korábban már kiválasztott tanulmányok hivatkozásaiban szerepeltek, így

utólag bevontuk őket a felmérő áttekintés elkészítésébe. Összesen tíz ilyen cikket emeltünk be az elemzésbe, azaz a többkörös szakirodalmi áttekintés után összesen 47 cikket olvastunk el.

Az 1. ábra bemutatja, hogy milyen szakaszai voltak a szakirodalom összegyűjtésének, amit Peters és szerzőtársai (2015) ajánlása alapján készítettünk el.

1. ábra. A felmérő irodalomfeldolgozás PRISMA⁷ folyamatábrája

⁷ <http://prisma-statement.org/prismastatement/flowdiagram.aspx>

III. A SZAKIRODALMI ADATBÁZIS PARAMÉTEREI

A feldolgozott cikkek mintegy fele kvantitatív elemzést használt, ezek főként online surveyadatokat dolgoztak föl, és egy kisebb részük saját adatgyűjtésen alapult, például egy kisállatmetetőben a sírhelyeken található információ alapján történt az adatfelvétel, amelyet a kutatók később elemeztek. A kvalitatív kutatók túlnyomó többsége az interjú kutatás módszertanát használta, néhány pedig etnográfiai megfigyelésen alapult. A cikkek egy kisebb hányada szakirodalmi feldolgozás volt és ebből csak egy tekinthető a jelen tanulmányhoz hasonló szakirodalmi áttekintésnek.

A kutatások fókuszában szereplő állatok tekintetében hat cikk kifejezetten a kutyákat vizsgálta. A maradék 41 cikk tágabban határozta meg a háziállatok, illetve társállatok csoportját, azonban az e tágabb meghatározást alkalmazó cikkek is legtöbbször kutyák, esetleg macskák gazdáit vizsgálták. Ezen felül néhány esetben találoztunk olyan kutatással is, amely kevésbé megszokott (házi)állatok – például madarak, hullók vagy lovak – gazdáit is bevonta a vizsgálatba.

A földrajzi megoszlás szerinti besoroláshoz a kutatás vagy az adatok forrásának földrajzi helyét választottuk. 24 írás, a cikkek közel fele, Észak-Amerikában, ezen belül 23 az Egyesült Államokban, míg egy cikk Kanáda-ban született. Dél-Amerikából – Argentínából és Brazíliából – egy-egy cikket elemeztünk. Európában nyolc szöveget publikáltak: ötöt Nagy-Britanniában, kettőt Svédországban és egyet Olaszországban. Óceániából hét cikk került be az elemzésbe, hat Ausztráliából, egy Új-Zélandról. Ezen felül az ázsiai régióból öt tanulmány empirikus adatfelvételére került sor, amelyből három Kínában, egy Japánban, valamint egy Izraelben történt. Egy összehasonlító tanulmány az Egyesült Államokban és Indiában felvett adatokkal dolgozott.

A folyóiratok szerinti megoszlásban az *Anthrozoös – A multidisciplinary journal of the interactions between people and other animals* című szaklapban jelent meg a cikkek nagy hányada (17), a *Society & Animals*ben hat, kettő a *Research Online*-ban, kettő a *Marriage & Family Review*-ban és kettő az *International Journal of Sociology and Social Policy*-ben. A többi folyóiratban egy-egy tanulmány került publikálásra.

A tudományterületi besorolás a folyóirat által megadott diszciplínák szerint történt. Ahol ez hiányzott, az első szerző tudományterülete, affiliációja és az adott cikk módszertana volt a meghatározó csoportosítási szempont. Ezért is lehetséges, hogy a pszichológia tudományterülete külön kategóriaként mégis bekerült annak ellenére, hogy az adatbázisokban történő keresés során a diszciplínák szerinti szűkítésből azt eredetileg kihagytuk. Az általunk használt adatbázisok egy adott cikket több tudományterület alá is besorolhattak, ezért mi a fenti szempontok alapján állapítottuk meg az *elsődleges* tudományterületi beosztást. Emellett az utolsó lépésben bevont tíz cikk a szakirodalmi elemzésbe nem tudományterületi, hanem fókuszspecifikus, direkt kereséssel történt. A tanulmányok tudományterületi megoszlása eszerint: 15 cikk a szociológia, 12 a pszichológia és 9 az antropológia diszciplínájához kapcsolódott. További 11 tanulmány „egyéb” kategóriába került: ezek a társadalmi ökológia, a szociális munka, a családtudomány, az antrozoológia (az emberek és állatok közötti interakciók vizsgálatával foglalkozó tudomány), a nyelvészet és szemantika területén belül, valamint ezek határterületein íródtak.

IV. A SZAKIRODALOM ALAPJÁN KIBONTAKOZÓ FŐBB TÉMAKÖRÖK

Miután mindhárman elolvastuk a kiválasztott cikkeket, együtt többféle releváns témakört azonosítottunk úgy, hogy egy cikket akár több témához is felhasználtunk. A beazonosított témakörök szerint épül fel a tanulmányunknak ez a része. Az alábbiakban először az ember és állat közötti fiktív rokonság kialakulását tárgyaljuk: azt, hogy miként váltak családtaggá a háziállatok. Majd rátérünk azokra a kutatásokra, amelyek azt vizsgálják, hogy a háziállatoknak milyen szerepeik lehetnek a családi életben belül és ezek a szerepek mennyire flexibilisek a családi életciklusok mentén. Ezután azt tárgyaljuk, hogy ahogyan a háziállatok egyre fontosabb szerepet kapnak a családok életében, úgy a gazdák szerepei is átalakulnak: tulajdonosból egyre inkább gondozókká válnak. Eközben az ember és az állat közötti kötődés is átalakul, amelynek egyik megnyilvánulási formája például az, ahogyan a gazdák gyászolják az állataikat; ezt a témakört a negyedik alfejezetben mutatjuk be. A két utolsó alfejezet pedig nem általánosságban vizsgálja a háziállatok szerepét a családok és egyének életében, hanem egy-egy fontos életeseményhez kapcsolja azokat. Az ötödik alfejezet azt mutatja be, hogy a háziállattartás hogyan függhet össze a párkapcsolatok kialakításával, fenntartásával és felbomlásával. Az utolsó alfejezet pedig a háziállattartás és a gyermekvállalás közötti lehetséges kapcsolatot mutatja be.

IV.1. Fiktív rokonság, hibrid háztartások

Egyre többször előfordul, hogy a kutatók a „fiktív rokonság” kifejezést a háziállatokra is alkalmazzák (Charles 2016). A fiktív rokon olyan személyre utal, akit nem kötnek vérségi vagy házasságon alapuló szálak a családi egységhez, de mégis családtagként kezelik (Ball 1972 idézi Auster–Auster-Gussman–Carlson 2020:263). A legtöbb kutatás arról számolt be, hogy a háziállatokat sok esetben családtagként tartják számon, ilyen értelemben fiktív rokonoknak tekinthetők (pl.: Auster–Auster-Gussman–Carlson 2020; Belk 1996; Franklin 2006; Díaz Videla et al. 2023⁸; Wilson 2013). Egy 2000 fős, országos reprezentatív kérdőíves felmérésen alapuló ausztrál tanulmány azt vizsgálta, hogy milyen kapcsolat alakul ki emberek és állatok között, és azt találta, hogy a válaszadók 88%-a családtagnak tekintette a kutyáját (Franklin 2006). Hasonlóan magas arányt találtak az Egyesült Államokban, ahol a Harris Poll (2011) által 2011-ben készített online kérdőíves felmérés során 2184 embert kérdeztek meg, akik között 1328 háziállattartó volt. A háziállattal rendelkezőknek a 91%-a válaszolta, hogy családtagnak tekinti a háziállatát.⁹

A háziállat kifejezés mellett – főként a kutyákkal és macskákkal kapcsolatosan – egyre inkább elterjedt a társállat kifejezés használata is, ami arra utal, hogy ezek az állatok az emberek társai lettek, azaz megváltoztak az eddigi szerepek a háziállatok és gazdáik között. Franklin (1999) szerint a létbizonytalanság – vagyis az az érzés, hogy az ember már nem számíthat állandóságra az élet kulcsfontosságú területein – nemcsak a háziállattartás növekvő arányában nyilvánul meg – vagyis abban, hogy egyre többen tartanak a háztartásukban például kutyát –, hanem az állatokkal való újfajta posztmodern kapcsolatokban is, amelyekben a „háziállatból” „társállattá” változtatták az állatokat, a „tulajdonosból” pedig „gondozóvá” a gazdákat (Franklin 1999:86 idézi Fox–Gee 2016:109).

Ha pedig a társállatokat fiktív rokonoknak tekintjük, akkor ez az úgynevezett hibrid háztartások létrejöttével jár, azaz olyan háztartások keletkeznek, amelyben elmosódnak a határok az emberek és az állatok között.

⁸ Díaz Videla és szerzőtársai 2023-as cikke azért kerülhetett be a találatok közé (az 1980–2022 közötti időszakot vizsgáltuk), mert online formában már 2022-ben megjelent, így az adatbázisokban benne volt.

⁹ Ez a magas arány egyébként Magyarországon is megfigyelhető, egy hazai kutatás azt találta, hogy a magyarok 88%-a tekintett a kutyájára családtagként (Kubinyi–Varga 2022).

Azonban ez az elmosódás mindig hatalmi viszonyok kontextusában történik, hiszen a társállatok eltartottként, gondozásra szoruló félként kerülnek be a családokba (Carter–Charles 2013, Smith 2003, Power 2008). Ezek alapján nem véletlen, hogy a legtöbben a háziállatoknak gyermekstátuszt tulajdonítanak a családon belül (Peterson–Engwall 2019). Ezért is merülhet fel az a kutatási kérdés, hogy vajon a háziállattartás befolyásolja-e a gyermekvállalással kapcsolatos döntéseket, amelyet a már említett Lendület Társállat Kutatócsoporttal együtt vizsgálunk egy most zajló kutatás keretében.

Mióta tekinti az ember a társállatot fiktív rokonnak? Franklin szerint az 1970-es évek óta az emberek és a társállatok közötti intimitás új formái felé mozdultunk el, ami „hibrid” háztartásokat eredményezett (Franklin 2006). Vitatható azonban az az állítás, hogy a háziállatok családtag volta új jelenség, hiszen az emberek és az állatok, és különösen az emberek és a kutyák között már több száz, ha nem ezer éve léteznek bensőséges kapcsolatok (Charles 2016). A társállatok fiktív rokonságként történő elfogadásának széleskörű elterjedtségére utal, hogy a világ különböző részein készültek tanulmányok a jelenségről. Például vannak kutatások Kínából, amelyben háziállatot tartó nőkkel készítették interjúkat (Tan–Liu–Gao 2021), vagy amelyben 503 kutya-, illetve macskatartót kérdeztek meg egy kérdőíves felmérésben (Su–Martens 2020). További tanulmányok érhetőek el az Amerikai Egyesült Államokból, például amelyben Turner (2006) elméleti áttekintést végzett a háziállatok családok életében betöltött szerepéről, illetve arról, ahogyan ezek a szerepek változnak a család életciklusának egyes szakaszaiban; Kanadából, amelyben 23 interjút készítettek kutya-, illetve macskatartókkal (Laurent-Simpson 2017c), Ausztráliából, amelyben Soares (1985) korábbi, a háziállatok családon belüli szerepével foglalkozó tanulmányokat foglalt össze; Izraelből, amelyben Shir-Vertesh (2012) 52 fiatal, gyermektelen, háziállattartó párral készített interjút; és Japánból is, amelyben Volsche és szerzőtársai (2022) kérdőíves felmérést végeztek, 615 kutya-, illetve macskatartó részvételével. E vizsgálatokból az derült ki, hogy a háziállatok – különösen a kutyák – családtagként kezelése két fő módon nyilvánul meg: az állat antropomorfizmusa és a családi rituálék háziállatokra való kiterjesztése révén.

Mivel a bemutatott kutatásokban főként kutyákat, ritkán macskákat tartó gazdákat, így a velük kapcsolatos rituálékot mutatjuk be. Egy kutya (vagy egy macska) számára a családi eseményeken való részvétel azt jelenti, hogy együtt eszik, alszik és játszik a családdal, valamint részt vesz a család különleges alkalmain, amely eseményeket több szerző összefoglalóan rituálékként jelöl (Belk 1996, Fox–Gee 2016). A háziállatokat például nemcsak meghívják a családi összejövetelekre, hanem a gazdák születésnap partikat is rendeznek nekik. Egyes kutatások azt találták, hogy a hibrid háztartásokban megfigyelhető például, hogy a háziállatok ugyanúgy kapnak ajándékot a születésnapjukon, mint a gyermekek vagy más családtagok (Walsh 2009).

Legtöbbször a háziállatokra gyermekként tekintenek a családban. Laurent-Simpson kutatásából (2017a), amelyben 14 háziállattartóval készített interjút, valamint Greenebaum kutatásából (2004), amelyben 16 kutyatartóval készült interjú, egyaránt kiderült, hogy a gazdák gyakran hivatkoznak a háziállataikra úgy, hogy „szőrös gyermek”. A háziállatokhoz legtöbbször olyan tulajdonságokat kötnek, mint odaadók, megbocsátók, gyengédek, kritikátlanok és elérhetőek, valamint hogy a szeretetüket feltétel nélkül adják. Ráadásul a kapcsolat alapja, akárcsak az anya és a csecsemő között, alapvetően nem verbális. Azaz a kutyák és a macskák sok szempontból hasonlítanak a kisgyermekekhez, azonban az állatok szükségletei egyszerűbben kielégíthetőek, mint egy kisgyermeké; azaz kisebb érzelmi és időbeli költséggel jár „háziállatszülőnek” lenni, mint „hagyományos” szülőnek (Blouin 2012).

Herzog (2007) korábbi kutatások eredményei alapján hasonlította össze a nemek közötti különbségeket az ember és állat közötti interakciók területén. Owens és Grauerholz (2018) pedig 39 interjút készített az Egyesült Államokban olyan személyekkel, akik családtagnak tekintik a háziállatukat. Ezek a kutatások arról is beszámolnak, hogy a nők általában empatikusabban vagy pozitívabban viszonyulnak az állatokhoz, mint a férfiak, és a háziállatokat nagyobb mértékben tekintik családtagnak és gyermeknek, mint a férfiak (Herzog 2007, Owens–Grauerholz 2018). Azonban a későbbiekben látni fogjuk, hogy a háziállatok családtagként kezelésének vannak korlátai, sokkal rugalmasabb a szerepük, mint egy gyermeknek. A következő fejezetben éppen azt tekintjük át, hogy miként változott az állatok szerepe és milyen korlátai vannak a társállatok fiktív rokonságának.

IV.2. A háziállatok rugalmas szerepe a családon belül

Belk (1996) az Amerikai Egyesült Államokban végzett kutatásában összesen 39 interjút készített háziállattal rendelkező személyekkel, ahol a háziállatok gazdáik életére gyakorolt hatását vizsgálta. Az eredmények alapján megállapította, hogy a háziállat családtagként kezelésének előfeltétele, hogy az állat bizonyos mértékig emberi kvalitásokkal felruházva – emberként vagy kvázi-emberként – legyen percipiálva (Belk 1996). A különböző tanulmányok elméleti és empirikus szinten is többféle kategóriát állítanak fel a háziállatok családtagként értelmezett szerepéről. Belk (1996) megállapítása szerint a háziállat lehet gyermekpótlék vagy akár unokapótlék a (még) meg nem született gyermek helyett. Ugyanakkor olyan párok is vannak, akik a háziállatot próbagyerekeknek tekintik, hogy rajtuk keresztül készüljenek fel a szülői szerepekre.

Fox (2006) egy korábbi, Egyesült Királyságban végzett kutatásában, melynek keretében 16 háziállattartóval készített interjút, megállapította, hogy a társállat antropomorfizálásával párhuzamosan fennmarad egy duális státusz: a társállat egyszerre személy és tulajdon. A társállat státuszát ambivalencia jellemzi, személy és nemszemély, élőlény és tulajdon, család és „más” kettősségek között. Charles (2016) azt vizsgálta, hogy a kutyák és más társállatfajták hogyan válnak családtaggá, kutatásában pedig két különböző forrásból gyűjtött adatokat. Egyrészt egy 2009-ben közzétett, az ember és állat kapcsolatával foglalkozó 244 fő által kitöltött kérdőív eredményeit használta fel, másrészt pedig 21 interjút elemzett, melyeket 2011 és 2012 között készített társállattal rendelkező személyekkel. Megállapította, hogy az emberi tulajdonságok ellenére a társállat megmarad állati státuszában, ezzel egy határvonalra kerülve ember és állat között (még nem ember, de már nem állat) (Charles 2016). A határmentiségből fakadó státusz, illetve a változó hatalmi dinamikák, – amelyek még mindig az ember előnyét szolgálják – teszik lehetővé a társállat szerepének változtatható jellegét akár adott pillanatnyi helyzettől, vagy életszakasztól függően.

Turner (2006) a család életciklusán keresztül adott egy leíró jellegű – a heteronormatív klasszikus családmodellt alapul vevő – tipológiát arra vonatkozóan, hogyan változhat a társállat szerepe a családszerkezet alakulásával egy adott családon belül. Turner hat stádiumot különített el.

Az első családi stádium a *független fiatal felnőtt (1)*, ahol az állat a társaság iránti igényt elégíti ki. Ebben a szakaszban az állat gyakran egy lakótárs vagy a legjobb barát funkcióját látja el az (egyedülálló) ember számára. A második a *friss házaspár (2)* szakasza, amikor a pár azért vállalhat háziállatot, hogy a jövőbeli szülői szerepét gyakorolja. Az állat itt a gyermek szerepét tölti be a fiatal pár életében. A pár tagjai közül a nő az, aki hajlamosabb gyerekként tekinteni az állatra, ezzel a férfiakhoz képest erősebb kötődést kialakítva az állattal. A harmadik stádium a *kisgyermekes család (3)*. Ebben a ciklusban az állat már nem tölt be helyette-

sítő szerepet, a kötődés mértéke csökken, kevesebb idő is jut az állatra a szülők szemszögéből. A gyermekek azonban egy családon belüli társként vagy testvérként tekinthetnek az állatra. A negyedik szakasz, amikor *serdülőkorú gyermekek vannak a családon belül (4)*. Ilyen esetekben a gyermekek bizonyos mértékű autonómia felé haladnak a szülőkről leválva, új felelősségeket kiérdemelve és kiharcolva. Ebben az időszakban gyakori, hogy új kutyát vesz magához a család, amelynek ellátása és gondozása sokszor a serdülő feladata. Az „üres fészek” periódusában (5), amikor a *gyermekek elhagyják az otthont, a szülők pedig egyedül maradnak az üres fészekben*, újra felerősödik a kötődés az állathoz, és az állat ismét helyettesítő szerepet tölthet be. Különösen jellemző mindez a nők esetében, akik gondoskodási vágyukat így ismét megélhetik. A *család későbbi életében (6)*, így például a család újrendezőződésében, az esetleges veszteségek feldolgozásában, a gyász munkában vagy az új helyzetek kialakításában a társállat fontos támogató szerepet tölthet be, segíthet a magány és az izoláció leküzdésében.

Turner elméleti tipológiáját jól alátámasztja Shir-Vertesh (2012) empirikus kutatása is. Shir-Vertesh (2012) társállatokkal rendelkező fiatal párokat figyelt meg több éven keresztül Izraelben. A kutatása arra kereste a választ, hogyan változott az állat szerepe a fiatal párok életében azt követően, hogy gyermeket vállaltak. A vizsgálat eredménye alapján Shir-Vertesh az állatokra a „flexibilis személy” (*flexible person*) kifejezést használta, mivel szerepük az ember életszakaszának változásához igazodott. A legtöbb családban az állatnak központi szerepe volt, valamint a párok egyetértettek azzal a felvetéssel, hogy az állattal kialakított családon belüli viszonyulás hasonló egy gyerekkel kialakítottéhoz.

A kutatás során négy mintázatot állapított meg a szerző a flexibilis szereppel kapcsolatban. A *próbagyermekként tekintett állat* felkészítheti a fiatal párokat a gyermekes létre azáltal, hogy gondozásra szorul és felelősséget kell érte vállalni. Az *állat gyermekhelyettesítő* szerepe a gyermeket nem vállaló pároknál jellemző, ahol a társállat érzelmileg kielégíti az embereket egy kevésbé megterhelő és függő viszonyrendszerben a kisgyermekhez képest. Az *állatot szinte gyermekként kezelő* családoknál a háziállat nem próbagyermek, nem is helyettesítő, hanem a kettő között helyezkedik el. Amikor *az állat szignifikánsan eltérő szerepet kap a gyermektől*, akkor a szülők bár családtagként kezelik az állatot, de nem gyermekükként tekintenek rá, és általában homályos marad, hogy pontosan milyen családtagként tekintenek rá. A kutatás során három olyan esettanulmány is készült, ahol az állatok szerepe olyannyira megváltozott a gyermek születése után, hogy a családon kívülre, más családhoz kerültek (Shir-Vertesh 2012).

A társállatok rugalmas szerepére és Shir-Vertesh megállapításaira ad némi cáfolatot Hill (2020) Egyesült Királyságban végzett kutatása, amiben 9 olyan személlyel készített interjút, akik saját társállataik arcképét tetováltatták magukra. Hill egyik megállapítása, hogy a tetoválással megörökített állatok kilépnek a flexibilis szerepből, hiszen bizonyos értelemben a tetoválás pillanatában betöltött szerepkörükben rögzülnek, vizuális kódolás által. Hill megállapításaival ellentétben azonban a legtöbb kutatás azt találta, hogy a társállatoknak a családi életciklus szerint változó a szerepük, ezenfelül pedig időben egyre inkább beépülnek a családok életébe. Miközben a társállatok szerepe időben és a családi életciklus szerint változik, ugyanennyire változik meg az emberek szerepe a társállatok életében. A következő részben a társállattartók változó szerepeit tekintjük át.

IV.3. A gazdák változó szerepei

A háziállatok szerepkörének alakulásával párhuzamosan a dinamikus és relációs viszonyrendszerből következően az emberek szerepe is változott. A második demográfiai átmenet által felerősödött individualizáció, önmegvalósítás a családi életben is számos változást idézett elő. Egyre többen élnek egyedül, melynek okai többek között, hogy az élettársi kapcsolatok helyett a látogatókapcsolatokat választják, megnövekedett a válások száma és csökkent a gyermekvállalási hajlandóság (Volsche 2018; Volsche–Mukherjee–Rangaswamy 2022; Volsche et al. 2022). Fox és Gee (2016) a társállatokkal kapcsolatos attitűdök és gyakorlatok változását vizsgálták Nagy Britanniában. Ennek céljából összesen 41 interjút készítettek társállattartókkal, valamint háziállatokkal foglalkozó szakemberekkel. Megállapították, hogy ezek a változások jelentős átalakulással jártak a társállattartásra is, mivel új tendenciák jelentek meg arra vonatkozóan, hogy ki vagy mi az ember a társállat számára, milyen szerep- és feladatkörök határozzák meg a társállattartókat, hogyan definiálják magukat. Franklinhez visszanyúlva a szerzőpáros is egyetért azzal, hogy a háziállatokból társállatok (Franklin 1999), a gazdákból vagy állattulajdonosokból pedig gondozók/gondoskodók lettek (*caretakers*) (Franklin 1999 idézi Fox–Gee 2016:109).

A háziállatok gazdáinak megnevezése folyamatosan új és sokféle kategóriával bővül, tükrözve az új viszonyulásokat és gyakorlatokat az állatokhoz. Egyre népszerűbbek a gazda (*owner*) – inkább tulajdon- és birtokrendszerrel jelölő – megnevezésen túlmutató új kategóriák: háziállatszülő (*pet parent*), gyám (*guardian*), gondozó (*caretaker*), háziállatszolga (*pet slave*). Ugyanakkor Díaz Videla és szerzőtársai (2023) szisztematikus irodalomáttekintő kutatásából kiderült, hogy az állattartó saját szerepéről alkotott képe identitásalakító hatással is rendelkezhet, valamint viselkedésmódját, fogyasztói szokásait is meghatározza, amelyre az egyre bővülő piaci kínálat is folyamatosan reagál. A háziállatok családtaggá emelése azzal is együtt járt, hogy a fogyasztói társadalomban a boltok polcain vagy az interneten kapható termékek között egyre gyakrabban előfordulnak olyanok, amelyek célcsoportja a társállatokkal élők. Ugyanis a kereskedelem reflektált arra, hogy egyre többen készek egyre több pénzt fordítani arra, hogy a kedvenceiket kényeztessék (Fox–Gee 2016).

Carlisle-Frank és Frank (2006) 2006-ban végeztek egy országos kérdőíves felmérést az Egyesült Államokban. Vegyes mintát használtak, ugyanis a résztvevők első csoportját egy országos címadatbázis alapján véletlenszerűen választották ki, a második csoportot pedig állatorvosi szaklapokban és rendelőkben elhelyezett felhívás alapján toborozták. Miután kiszűrték a befejezetlen kérdőíveket, valamint azokat, amelyeket a háziállattal nem rendelkezők küldtek vissza, végül a mintába 178 válaszadó került be véletlenszerű kiválasztással, 127 válaszadó pedig a kihelyezett felhívások útján. Kutatásukban azt vizsgálták, hogy a kutyatartók milyen szerepben hivatkoznak magukra az állattal kapcsolatos viszonyrendszerben, valamint hogy egyes gazdák miként tekintenek magukra az állatok életében, és mindez befolyásolja-e azt, hogy másként viselkednek-e a háziállataikkal. A kitöltők három megnevezés közül választhatták ki, melyik illik rájuk leginkább: gazda, gyám, valamint a kettő közötti szerepre a gazda-gyám jelölést. Eredményeikből kiderült, hogy a résztvevők 63,3%-a tekintett magára gyámként, amiből 77% nő volt, 23% férfi. Miközben 22,3% tekintett magára gazdaként, ebből 69% volt nő, 31% férfi. A kettő közötti szerepet 14,4% adta meg, akiknek 82%-a volt nő, 18%-a férfi. A kutatásból a szerepkör szerinti viselkedéseket illetően az is kiderült, hogy azok, akik gazdaként tekintenek magukra inkább hajlandók állatot vásárolni, míg a gyámok inkább örökbefogadnak. A gazdáról elmondható, hogy nagyobb százalékban mondtak már le állatról élethelyzetükben bekövetkező nagyobb változások következtében, mint a gyám szerepet magukénak valló kutyatartók. A másik jelentős különbség, hogy a gazdák 76,5%-a engedte be az állatokat lakásába, míg a másik két kategóriában ez a százalék 97% körüli volt.

A háziállat-szülőség, vagyis „*pet parenting*” a szülő-gyermek gondoskodási és nevelési kapcsolathoz hasonló dinamikákat foglal magában az állattartás területén. A háziállat-szülőséget úgy lehet meghatározni, mint az ember által pénz-, érzelem- és időbefektetést a társállatokba, amely hasonló a gyermekekbe történő szülői befektetéshez (Volsche–Mukherjee–Rangaswamy 2022). Ebben a hozzáállásban és gyakorlatban a hangsúly az állat státuszának a gyermekivé emelésén van, és azon, hogy a tulajdonos a „szülő” kifejezést a kapcsolaton belüli identitása részeként használja (Volsche–Mukherjee–Rangaswamy 2022).

Az új ember-állat, ember-kutya kapcsolatban az ember által betöltött szerep egy másik, kínai társadalmi kontextusból ismert példája a háziállatszolgá (*pet slave*). Tan és szerzőtársai (2021) középosztálybeli, nem házas nőkkel készítették interjúkat 2019 és 2020 között Kína nagyvárosi régióiban, ahol azt vizsgálták, milyen szerepet töltenek be a háziállatok az életükben. Míg sokan szülőként tekintettek magukra a kutatásban résztvevők közül, előfordultak olyanok, akik az állat szolgájaként reflektáltak magukra. Ebben az esetben a kutya igényei és szükségletei felülírtak minden más szükségletet, és az állattartó prioritása ezeknek mielőbbi kielégítése volt. Az alá-fölé rendeltség ember és állat között ebben az esetben látszólag megfordult és az állat került kiemelt státuszba, ezzel is kiforgatva az emberközpontú nézőpontunkat.

Volsche, Mukherjee és Rangaswamy (2022) a háziállat-szülőség trendjét India és az Egyesült Államok összehasonlításában is vizsgálta egy online survey keretében 2020-ban, amelyet 1417 kutyát vagy macskát tartó gazda töltött ki (991 válaszadó az Egyesült Államokból és 426 válaszadó Indiából). Megállapították, hogy Indiában a tradicionális állatfelfogások helyett a magas iskolai végzettségű, városokban élő fiatalok körében elterjedt a szülői viszonyulás. A legtöbb ilyen kutatás középosztálybeli mintákat vizsgál, ahol nagyon sok esetben a nők és férfiak hozzáállása között szignifikáns eltérések mutathatók ki, azaz a nők körében gyakoribb, hogy szülői szerepként tekintenek a társállatgondozásra.

IV.4. Kötődés

Az ember-társállat viszonyrendszerben a társállatok családon belül elfoglalt szerepét illetően az ember-állat közötti kötődés kérdése megkerülhetetlen, hiszen a felek között kialakuló kapcsolat nemcsak a viszonyrendszerüket, de az ebből következő viselkedési mintázatokat is befolyásolja.

A kötődéseméleti (*attachment theories*) megközelítés, a kötődés vizsgálata és annak mérése különböző módon jelent meg a tanulmányokban. Volsche és szerzőtársai (2022) kiemelték, hogy a háziállatokkal kapcsolatos kötődéseméletek John Bowlby, a kötődésemélet atyjának is tekintett brit pszichoanalitikus munkájából eredeztethetők. „Az ember-állat kötődés koncepciója a társállat és gondozója között érzett és kifejezett érzelmi kötődést jelöli. A társállatok biztonságot nyújtanak és kielégítik az ember érzelmi szükségleteit, hasonlóan a gyermekhez vagy a szülőhöz; ezért a háziállat-kötődés elmélete magában foglal egy bizonyos fokú érzelmi kötődést, fizikai közelséget és gondozást” (Volsche–Mukherjee–Rangaswamy 2022:3, saját fordítás). Laing és Maylea (2018) egy, a háziállatok eutanáziájával foglalkozó cikkhez érkezett internetes hozzászólásokat elemeztek kvalitatívan. Ebben a tanulmányban az ember és állat közötti kötődés relációs elméletét vették alapul, amely úgy ragadja meg az emberek és az állatok közötti kötődés dinamikáját, hogy az kielégíti a társra, szeretetre, gondozásra és érzelmi támogatásra, támogatottságra irányuló vágyat.

Ezek alapján az ember és állat közötti kötődés rendelkezik érzelmi, fizikai és gondoskodási jelleggel is, hasonló módon az emberek közötti kapcsolati mintázatokhoz. Charles (2016) állítása szerint egy olyan korban élünk, amelyben az ember kivételezett státusza megkérdőjeleződik, és ebből fakadóan egy erősebb

érzelmi töltettel rendelkező kötődés alakulhat ki emberek és állatok között, ami a családi gyakorlatokban is tükröződik. A társállatok másfajta kapcsolatot tudnak biztosítani, mint embertársaink vagy családtagjaink, mivel gondozóiknak stabil és megkérdőjelezhetetlen szeretetforrást biztosítanak egy egyre bizonytalanabb és instabilabb világban (Franklin 1999 idézi Fox–Gee 2016:109).

Az emberi nevek választása a háziállatok számára egyre népszerűbb, amely jó példa az antropomorfizációs folyamatra. Az emberi nevek választása egyfajta kifejezés lehet arra vonatkozóan, hogy a gazda személyként tekint a háziállatra (Brandes 2009). A nevek mellett a társállatra hivatkozás módja is indikátora a kötődésnek. A kötődési stílusokat vizsgáló skálákban az állatra vonatkozó kategóriák között megjelenik a „gyermek”, a „legjobb barát”, a „társ”, az „állat”, a „partner”, amely relációkból szintén kiolvasható kötődési viszonyrendszer. Az olyan új kifejezések, mint a „szőrös gyerek” vagy a „bolyhos gyerek” (*furry child, fuzzy kid*) is erős indikátorai az ember és állat között fennálló kapcsolat minőségének, amely ebben az esetben is a szülő-gyermek kapcsolathoz hasonlítható. A nevek mellett a társállat családi eseményekbe történő bevonásának mértéke is mutatja a fennálló kötődést (Belk 1996; Walsh 2009; Auster–Auster-Gussman–Carlson 2020). Azon felül, hogy a társállatok részévé válnak az emberek által tartott ceremóniáknak (karácsony, közös családi fotózás, születésnap, családi összejövetelek), saját ünnepeket is kapnak (például az állat születésnapja).

A háziállatok családtagként történő elfogadása hozzájárulhat a gazdák jobb mentális egészségi állapotához, hiszen enyhíthetik a magány és depresszió érzését azáltal, hogy ezek az állatok érzelmi támogatást nyújtanak gazdáiknak (McConnell–Paige Lloyd–Humphrey 2019). Díaz Videla és szerzőtársai (2023) metaanalízise összesen 18 cikk szisztematikus elemzése alapján több fő témakört azonosított az ember-állat kötődéssel kapcsolatban, amelyekben helyett kapott az is, miszerint az LMBTQ+ embereket érintő diszkriminációból származó negatív hatásokat enyhítheti a társállattal kialakított kötődés. A társállattal kialakított viszonyban a támogatás, a feltétel nélküli szeretet és annak fizikai megnyilvánulásai enyhítik a szorongást és a magára hagyatottság érzését, ami elősegítheti a szociális háló növelését is, mivel nyitottabbak lesznek arra, hogy segítséget kérjenek, illetve a társállattartás miatt több embert ismerhetnek meg (például trénereket vagy más társállattartókat a mindennapi rutin során).

A társállattal kialakított kötődés válasz lehet a modern társadalmakban átalakuló társas kapcsolatokra vagy azok hiányára is. Volsche és munkatársai (2022) Japánban folytatott kutatásából kiderült, hogy a résztvevő nők inkább hajlamosak kutyát vállalni, mint gyermeket. Emögött olyan strukturális változások is szerepet játszanak, mint a második demográfiai átmenet, hiszen a nők több teret kaptak az önmegvalósításra a munkaerőpiacon, ezáltal a gyermekvállalás kitolódott, a női mozgástér a családon belül betöltött szerepkörökön már túlmutat. Ugyanakkor a kötődési vágy egy társhoz, a fizikai közelség igénye, a gondoskodási vágy és a magánnal való megküzdés megmarad, ezeknek a kielégítésére pedig a társállat megfelelő partnernek mutatkozik sokak számára (Laurent-Simpson 2017; Turner 2006; Soares 1985).

A kötődés kérdéskörét kvantitatív mérőeszközökkel megközelítő kutatások különböző kötődési skálákat és kérdőíveket alkalmaztak azzal a céllal, hogy a kötődés mértékét és fokát meghatározzák. Archer és Ireland (2011) kérdőíves felmérést végeztek a kutyatartók körében 2011-ben az Egyesült Királyságban, 418 válaszadó részvételével, amelyben a kutyához való kötődést vizsgálták. Megállapították, hogy az egyedülállók erősebben kötődnek állatukhoz, mint a családostok, illetve a nők is erősebb kötődést tanúsítottak, mint a férfiak. Ezek az eredmények hasonlóságokat mutatnak egy korábbi kutatás eredményeivel, miszerint az antropomorfizálás és az állatokhoz való kötődés szintje magasabb az egyszemélyes háztartásokban és ott, ahol a gye-

rekek elhagyták az otthont (Hart 1995 idézi Charles 2016:2). Egy másik korábbi kutatásból az derült ki, hogy a legerősebben azok az emberek kötődnek állataikhoz, akik soha nem házasodtak meg, és a leggyengébben azok, akik elváltak (Auster–Auster-Gussman–Carlson 2020).

Su és Martens (2020) kínai társállattartók körében vizsgálta azt, hogy a kötődés módja hogyan befolyásolja a társállataiknak tulajdonított érzéseket és érzelmeiket. Szignifikáns kapcsolatot találtak a kötődés mértéke és bizonyos érzelem-társítások között. Azok a válaszadók, akik érzéseket tulajdonítottak állataiknak, jobban is kötődtek hozzájuk, illetve úgy gondolták, viselkedésükkel befolyásolhatják társállataik érzéseit. Ugyanakkor a korábbi kutatásokhoz képest némileg ellentmondó eredményt is találtak: azok a válaszadók, akik gyerekeikkel éltek, erősebben kötődtek állataikhoz, mint a gyermektelenek (Su–Martens 2020).

Több kutatás foglalkozott azzal, hogyan változik az emberek kapcsolata háziállataikkal az idő múlásával, valamint hogy a gazdák hogyan küzdenek meg háziállatuk halálával. A társállat elvesztésének feldolgozása erősen összefügghet a kötődési stílusokkal, például korábbi kutatásokból kiderült, hogy a szorongó kötődési stílus – vagyis a kapcsolódásokban a folyamatos bizonytalanság megélése – és az erős kötődés a gyász magasabb szintjével függ össze (Cowling–Isenstein–Schneider 2020). A következő fejezetben a társállatok elvesztésével kapcsolatos kutatásokat mutatjuk be.

IV.4.1. A társállatok elvesztése

Meglepő módon a cikkek egy jelentős része – közel egynegyede – vizsgálta a társállatok elvesztésével kapcsolatos témákat, úgymint a társállatok sírfeliratának és gyászjelentéseinek időbeli változásait vagy az eutanáziával kapcsolatos döntések meghozatalának nehézségeit. Ezek a tanulmányok azért kapcsolódnak a társállattartás és család témához, mert azt találták, hogy a társállatok elvesztése éppolyan fájdalommal jár, mint egy közeli családtag – legtöbbször a gyermek – halála. Azt feltételezzük, hogy azért ennyire hangsúlyosak az ilyen jellegű kutatások, mert ebből a szempontból az egyik legnagyobb különbség a „szőrös gyerekek” tekintett kutyák és gyermekek között az, hogy a kutyák élethossza rövidebb, így a „kutyás szülőknek” legtöbbször szembe kell nézni a „szőrös gyermekük” halálával.

A társállatok családtagstátuszba emelése sokszor megnyilvánul a gazdáik által megélt gyászban is (Cowling–Isenstein–Schneider 2020). Továbbá gazdáik számos olyan gyakorlatot kiterjesztenek az állatokra is, amelyek korábban csak az emberi családtagok elvesztésénél voltak jellemzők, így például gyászjelentést írnak (MacKay–Moore–Huntingford 2016) vagy síremléket készíttetnek elhunyt állataiknak (Brandes 2009; Dickinson–Hoffmann 2017). Ezeket a jelenségeket megfelelően példázza Mackay, Moore és Huntingford (2016) kutatása, amely során 130, kifejezetten kutyákról szóló gyászjelentést tanulmányoztak át, vagy éppen Brandes (2009) etnográfiai kutatása, amelyben amerikai állattemetők síremlékeit vizsgálta.

Habár a társállat elvesztését követő gyász jellege és mértéke sokszor megegyező azzal, amit egy közeli hozzátartozó halála után szokás tapasztalni (Gerwolls–Labott 1994; Wong et al. 2017; Laing–Maylea 2018), a társállat elvesztéséhez kapcsolódó gyász több olyan aspektussal is rendelkezik, amely megkülönbözteti a hagyományos gyásztól. Például az emberek és a kutyák várható élettartamának jelentős különbségéből kifolyólag a gazdáknak szembe kell nézniük a tudattal, miszerint a kutyájuk elvesztése elkerülhetetlen. Az ebből származó szorongást nevezik előzetes gyásznak, és habár előfordulhat emberi kapcsolatok vonatkozásában is, sokkal inkább a háziállat és ember közötti kapcsolatokra jellemző (Laing–Maylea 2018).

Ráadásul a kutyák esetében sokkal gyakrabban kerül sor eutanáziára, mint emberek esetén – már csak azért is, mert számos társadalomban az emberek számára nem engedélyezett az eutanázia. A társállatok eutanáziájával kapcsolatosan több kutatás is készült, ilyen például a Wong és szerzőtársai (2017) által, Hong Kongban végzett kutatás, amelyben 30 interjút készítettek olyan állattartókkal, akik a megelőző három évben vesztették el a társállatukat. Szintén a témával foglalkozott Cowling, Isenstein és Schneider kutatása (2020), melynek során kérdőíves felmérésben kérdeztek meg 85 olyan személyt, akik a kutatást megelőző hat hónapban vesztették el társállatukat. Mindkét kutatás eredménye rávilágított arra, hogy az eutanázia lehetősége gyakran párosul büntudattal, mivel sokszor lelkiismeret-furdalás és kétségek gyötrik a gazdát, hogy vajon megfelelő döntést hozott-e (MacKay–Moore–Huntingford 2016; Wong et al. 2017; Cowling–Isenstein–Schneider 2020).

A kutyák halálát követő gyász egy másik jellemzője az úgynevezett jogfosztott gyász érzése, amely kifejezés arra utal, hogy a gazdák környezete nem tulajdonít különösebb jelentőséget a kutya elvesztésének, így a gyászoló nem tudja kifejezni gyászát, illetve nem kapja meg azt a fokú támogatást, amelyre szüksége lenne (Laing–Maylea 2018; Wong et al. 2017; Cowling–Isenstein–Schneider 2020). Cordaro (2012:284 idézi Laing–Maylea 2018, saját fordítás) szerint, a háziállat elvesztése miatt érzett gyász *„egy normatív gyászfolyamat, amely további összetettséget hordoz, mivel a háziállat halálával kapcsolatos társadalmi attitűdök elriasztják a gyászoló állattulajdonosokat attól, hogy nyíltan gyászolják háziállatukat”*.

MacKay és szerzőtársai (2016) fentebb említett kutatásában egy internetes oldal bejegyzéseit vizsgálták, amely kifejezetten háziállatok gyászjelentéseire specializálódott. A gyászjelentések révén teljesebb kép rajzolódik ki a kutyák gazdáik életében betöltött szerepéről. Az egyik leggyakrabban megjelenő mintázat annak a kifejezése volt, hogy az elvesztett háziállat több volt, mint egy egyszerű állat, sokkal inkább családtagként tekintettek rá, többen pedig gyermeki státuszba emelték a háziállatot.

Más kutatások az állattemetőkben fellelhető síremlékeket tanulmányozták (Brandes 2009; Auster–Auster–Gussman–Carlson 2020). Az Egyesült Államokban vizsgált síremlékeken keresztül több szembetűnő változás figyelhető meg az állat és ember kapcsolatában az 1950-es évektől napjainkig. A névválasztás terén például egyre gyakoribb tendencia, hogy hagyományosan emberi nevet választanak a háziállatuknak, ami az állat nemét is világosan kifejezi. Ez a jelenség is alátámaszthatja azt az elméletet, miszerint az emberek egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a háziállataiknak és egyre inkább családtagoknak tekintik őket (Brandes 2009; Auster–Auster–Gussman–Carlson 2020).

A következő két fejezetben nem általánosságban tekintjük át a háziállatok szerepét az egyének és családok életében, hanem két életeseményre fókuszálva foglaljuk össze, nevezetesen a párkapcsolat-formálódás és gyermek(nem)vállalás kérdését járjuk körül. Először azt tekintjük át, hogy a társállattartás hogyan hat a párkapcsolatok kialakítására és azok dinamikájára.

IV.5. Társállattartás és párkapcsolatok kialakítása, dinamikája

Ahogy a fenti áttekintésből kiderült, a társállatok pótolhatják a hiányzó emberi kapcsolatokat. Sokszor a magányosabb, kisebb szociális hálóval rendelkező gazdák szorosabb kapcsolatot alakítanak ki a házi kedvenceikkel, mint kevésbé magányos társaik (Archer–Ireland 2011). Ez persze azzal is járhat, hogy a társállatok olyan emberi kapcsolatok helyébe lépnek, mint, egy partnerkapcsolat (Veevers 1985). Erre jó példa az a 2020-ban készült kínai kutatás, amely 34 interjún alapult, és arra világított rá, hogy a városi középosztálybeli kínai nők szívesebben élnek együtt egy társállattal, mint hogy házasságot kötnének (Tan–Liu–Gao 2021). Az interjúalanyok a döntésüket azzal magyarázták, hogy a szabadságuk jelentősebb korlátozásával és sokkal több kompromisszummal járna az, ha a társállatuk helyett egy férfival élnének együtt. Miközben a társállat feltétlen szeretetet biztosít számukra és a magányosság elkerülését is lehetővé teszi (Tan–Liu–Gao 2021).

Wells (2004) kérdőíves kutatása alapján az Egyesült Államokban azt elemezte, hogy a társállattartás (pontosabban a kutyatartás, mivel a válaszadók valamennyien kutyatartók voltak) hogyan hat a párkapcsolat kialakítására. Azt találta, hogy a kutyák megkönnyíthetik a társas interakciókat, bár a hatások olyan tényezőktől is függhetnek, mint például a kutya fajtája: egy kisebb kutyával könnyebb lehet az ismerkedés, mint egy nagyobb testű állattal.

Egy másik amerikai, online kérdőíves kutatásban (Gray et al. 2015), melyben 1210 válaszadó vett részt 2014-ben, a szerzők azt vizsgálták, hogy milyen szerepet játszanak a kutyák és a macskák az egyedülálló amerikaiak társkeresésében. Abból a hipotézisből indultak ki, hogy különbséget fognak találni a férfiak és a nők között, hiszen a nők nagyobb figyelmet fordítanak meglévő háziállataik jóllétére, és ezért fontosabb a számukra, hogy a háziállatuk és a potenciális partner között jó viszony alakuljon ki. Az eredmények alapján az egyedülálló nők és férfiak nem különböztek abban, hogy milyen valószínűséggel vinnének magukkal háziállatot az első randevúra, illetve abban sem, hogy milyen randevűhelyszínekre vinnék magukkal a háziállataikat. Figyelemreméltó azonban, hogy mind a nők, mind a férfiak kis százaléka (kevesebb mint 10%-uk) mondta azt, hogy az első randevúra háziállatot vinne magával. A férfiak és a nők abban is hasonlítottak, hogy a háziállatot ürügyként használnák-e föl egy-egy rosszul sikerült randevú megszakítására (férfiak: 7,1%, nők: 8,6%). Ugyanakkor a nők szignifikánsan nagyobb arányban számoltak be arról, hogy vonzódtak már valakihez azért, mert annak háziállata volt. Továbbá a nők körében nagyobb arányban fordult elő, hogy egy randevút az alapján ítélték meg, hogy a háziállataik hogyan reagáltak a partnerre. Ráadásul a nők kisebb valószínűséggel randevűztak olyan valakivel, aki nem szereti a háziállatokat, mint a férfiak.

Azonban nemcsak a párkapcsolat kialakítására hathat a társállatok jelenléte, hanem a meglévő párkapcsolatok dinamikáját is befolyásolhatja. A háziállatok, akár csak a gyerekek, érzelmi barométerként szolgálhatnak, mérsékelve a stresszt a kapcsolatokban (Allen–Blascovich 1996). Ha a háziállatokat családtagként kezelik, a féltékenység, a harag, az ellenőrzés, a büntudat és a félelem érzése mind megjelenhet náluk. Például a társállatok is gyakran mutatnak féltékenységet, amikor a gazdájuk csókolózik vagy ölelkezik valakivel.

A párkapcsolat felbomlása esetén pedig egyes párok veszekedhetnek a házi kedvencek felügyeleti joga és látogatása miatt éppen úgy, ahogyan egy gyermek látogatása és felügyeleti jogának kérdése is gyakran jár konfliktussal a szülők között. Azonban a háziállatok jogilag tulajdonnak minősülnek, így gyámságuk, felügyeltük és jóllétük nem feltétlenül tekinthető úgy, mint a gyermekeké, így a partnerek nem fordulnak a bírósághoz, hanem egymás között rendezik a vitás kérdéseket (Walsh 2009).

A következő fejezetben kifejezetten azoknak a tanulmányoknak az eredményeit foglaljuk össze, amelyek azt vizsgálták, hogy lehet-e egy társállat gyermekpótlék.

IV. 6. A társállat mint gyermekpótlék

Miközben a fejlett országokban egyre inkább csökkent a teljes termékenységi ráta, úgy egyre inkább elterjedt az a szemlélet, miszerint a háziállat is családtag, sőt egyre többen gyermekpótlékként tekintenek a háziállatokra (Wong et al. 2017). A társállat képes lehet helyettesíteni a gyereket, hiszen sokak számára kielégíti a gondoskodás iránti vágyat, ugyanakkor nem igényel olyan mértékű lemondást és áldozatot, mint amekkorát egy gyerek vállalása megkívánna (Laurent-Simpson 2017a). Egyre gyakoribb jelenség, hogy azok az emberek, akik szülői mivoltukat a háziállatukon keresztül élik meg, az állatuk szüleiként hivatkoznak magukra (Peterson–Engwall 2019; Volsche et al. 2020). Owens és Grauerholz (2018) kutatása szerint a gyermektelenek, vagy azok, akiknek már idősebbek a gyerekei és elköltöztek otthonról, gyakrabban hivatkoznak magukra úgy, mint a háziállatok szülei, és ezzel együtt gyakrabban is viselkednek úgy a társállatukkal, mint ami leginkább egy szülő-gyerek kapcsolatban megfigyelhető.

Laurent-Simpson (2017c) kutatásában különböző kutyatartók és kutyáik kapcsolatát vizsgálta, és számos olyan mintázatot vélt felfedezni, amelyek ezelőtt kizárólag egy szülő-gyerek kapcsolatban voltak jellemzők. Ezek közé tartozik a nagyfokú gondoskodás és empátia az állat felé, továbbá gyakori volt, hogy a gyermektelen kutyatartók komolyabb változtatásokat vezettek be az életükben annak érdekében, hogy minél hatékonyabban tudjanak gondoskodni a kutyáról. Laurent-Simpson (2017b) egy másik kutatásában 23 kutya-, illetve macskatartóval készített interjút, melyekből kiderült, hogy ahhoz, hogy a háziállattartók teljes egészében megélethessék a szülői szerepüket, elengedhetetlen, hogy a közvetlen környezetük – mint például a nagyszülők, testvérek – megerősítse őket szülői szerepükben.

Nemek szerint a legtöbb kutatás azt találta, hogy a nők nagyobb arányban tekintik a társállataikat családtagnak, mint a férfiak (Herzog 2007; Owens–Grauerholz 2018; Archer–Ireland 2011), és legtöbbször kisgyermekként tekintenek rájuk. Ráadásul a kutatások azt találták, hogy a nők közül is éppen a gyermektelen nők azok, akik hajlamosabbak a társállatok antropomorfizálásra (Blackstone 2014; Gray et al. 2015; Turner 2001; Archer–Ireland 2011).

Turner (2001) kutatásában az eutanázia kérdésén keresztül vizsgálta a háziállatok szerepét a nők életében. Ehhez nyolc háziállattal rendelkező nővel készített interjút. Turner szerint azért a gyermektelen nők esetében erősebb a hajlam az antropomorfizálásra, mert a társadalom úgy tekint a nőkre, mint akikben erős a vágy arra, hogy egy élőlényt gondozzanak, ezért amikor ez a vágy nem teljesül(het) az anyaság által, a nők ehelyett szülő-gyermek kapcsolatot építenek ki a társállatokkal (Turner 2001). Természetesen sokfajta más kapcsolatot lehet kialakítani a társállatokkal, például legjobb barát, de nagyon gyakran gyermek-szülő kapcsolat alakul ki. Egyrészt azért, mert alá-fölé rendelési viszony van az állat és az ember között (Margolies 1999). Másrészt, mert mind a férfiak, mind a nők egyre későbbi életkorban vállalnak gyermeket, így egyre hangsúlyosabb lesz például az, hogy a kutyákat próbagyerekeknek tartják (Laurent-Simpson 2017a; Owens–Grauerholz 2018). Ugyanakkor azok, akik a társállataikra próbagyerekeként tekintenek, arról számoltak be, hogy a jövőben mindenképpen szeretnének gyermeket vállalni (Owens–Grauerholz 2018).

Harmadrészt abban is hasonlítanak a társállatok a gyerekekhez, hogy a gondozók a társállatok viselkedésével kapcsolatosan büszkeséget vagy büntudatot éreznek (Sanders 1990), egy gyermek neveléséhez ha-

sonlóan. Mindeközben az állatok szükségletei alacsonyabbak, mint a gyerekéké, azaz könnyebb egy állat gondozójának lenni, mint egy csecsemő vagy egy kisgyermek szülőjének (Volche 2018). Ezt igazolta Laurent-Simpson (2017c) Amerikában végzett kvalitatív kutatása, amelyben a gyermektelen interjúalanyok egy része arról számolt be, hogy költség-haszon elemzést végeztek azzal kapcsolatban, hogy a gyermekvállalás helyett a kisebb ráfordítást igénylő társállattartást válasszák-e.

Egy svédországi kvalitatív kutatásban (Peterson–Engwall 2019) 15 tudatosan gyermektelen nőt kérdeztek meg, akik közül négy főnek volt kutyája. Ez a négy interjúalany arról számolt be, hogy az ő anyai ösztöneik nem a kisgyermekek iránt lobbantak fel, hanem kutyájuk iránt. Miközben az interjúalanyok egy másik része fontosnak tartotta, hogy tudatos gyermektelennek és tudatos állatmentesnek definiálja magát. Ezek a nők – csakúgy, mint a szülői léttel járó felelősségre – a házi kedvencekkel kapcsolatos felelősségvállalásra is úgy tekintettek, mint ami korlátozza a személyes szabadságukat (Peterson–Engwall 2019). Az egyik társállatot gondozó interjúalany arról is beszámolt, hogy őt éppen a társállattartása erősítette meg abban, hogy nem szeretne gyereket vállalni, mert a társállattartása is éppen elég felelősséggel járt és nem szeretné ennél jobban korlátozni saját szabadságát (Peterson–Engwall 2019).

Egy másik kutatásba (Turner 2001) olyan nőket vontak be, akiknek egyike sem élt együtt gyermekkel: egy részének nem volt gyermeke, egy másik részüknek pedig felnőtt gyermekei voltak, akik már elköltöztek a szülői házból. Az összes gyermekes nő arról számolt be, hogy gyermekvállalás előtt vagy miután a gyerekek elhagyták otthonukat, erősebb kapcsolatuk volt a társállatukkal. Ez a kutatás azt erősítette meg, hogy azoknál a nőknél, akiknek nincs velük élő gyermekük, nagyobb valószínűséggel alakul ki „anyasági” kapcsolat a háziállatokkal, mint a gyermekkel együtt élő nők körében.

V. ÖSSZEĞZÉS

Felmérő szakirodalmi áttekintésünkben 1980 és 2022 között megjelent nemzetközi folyóiratcikkek feldolgozása alapján azt mutattuk be, hogy a társállatok miként illeszkednek a családok életébe, és milyen hatással lehetnek a gyermekvállalással kapcsolatos döntésekre és a partnerkapcsolatok kialakítására. Eredményeinkből az a kép rajzolódik ki, hogy a társállatok egyre fontosabb szerepet játszanak a családok életében. Egyre többen arról számolnak be, hogy családtagként tekintenek a házi kedvencekre, ráadásul legtöbbször gyermekstátuszban jelennek meg ezek az állatok. Különösen a gyermektelen nők tekintenek úgy társállataikra, mint „szőrös gyermekre”, illetve azokban a családokban is gyakori ez a jelenség, ahonnan már kirepültek a gyerekek (Archer–Ireland 2011; Owens–Grauerholz 2018).

A gyermekkel ellentétben a társállatok státusza sokkal flexibilisebb, hiszen a szerepük változhat a családi életciklusok szerint (Turner 2001). Különösen egy gyermek érkezése befolyásolhatja a társállatok helyzetét a családban. A gyermekvállalás előtt álló párok gyakran úgy tekintenek a háziállatokra, mint „próbagyereke” vagy gyermekpótlékre, miközben a kisgyermek érkezésekor a háziállatok gyakran háttérbe szorulhatnak (Shir-Vertesh 2012), majd a gyermekek felcseperedése után ismét visszanyerhetik gyermekstátuszukat. Eközben a gazdák szerepe is változott: tulajdonosból egyre inkább gondozóvá váltak (Fox–Gee 2016). A háziállatok intenzívebb gondozása pedig azzal jár, hogy erősebb érzelmi kötődés alakul ki ember és állat között, létrehozva ezzel egy újfajta családmodellt, az ember-állat hibrid családokat (Franklin 2006). Az erős érzelmi kötődés gyakran enyhítheti a társaskapcsolatok hiányát, a magányt, vagy segítheti azon társadalmi csoportok jóllétét, akik például különböző diszkriminációformák miatt marginalizálódhatnak. Ez utóbbi aspektust

mutatták be egy szakirodalmi áttekintés alapján Díaz Videla és szerzőtársai (2023) az LMBTQ+ közösség és a társállatok kapcsolata tekintetében.

Ugyanakkor ez a fajta erős érzelmi kötődés olyan hátránnyal járhat, hogy a társállatok halála után a gyászfeldolgozás is nehezebbé válik: olyanná, mint amelyet egy közeli hozzátartozó elvesztése során tapasztalnak az emberek. Sőt akár nehezebb is lehet a gyászfeldolgozás, amennyiben a gazdák környezete nem tekinti elfogadhatónak a megélt érzelmeket (Laing–Maylea 2018).

Mindezek mellett a párválasztás folyamataira is hatással lehetnek a háziállatok: általában inkább a nőket befolyásolja, hogy olyan partnert találjanak, aki a társállatával is jó kapcsolatot ápol (Gray et al. 2015). Emellett arra is fény derült egy kínai kutatásból, hogy sokszor éppen a párkapcsolat kialakítása ellen hat egy kutya, mert segít a magány leküzdésében, miközben a nők megélhetik függetlenségüket és felszabadultságukat férfitárs nélkül egy hagyományosan tradicionális nemi szerepeket előtérbe helyező társadalomban (Tan et al. 2021).

Arra is vannak bizonyítékok, hogy a reprodukciós döntéseket is befolyásolhatja a kutyatartás. Például úgy, hogy sokan a kisebb befektetéssel és felelősséggel járó „szőrös gyereket” választják a gyermekvállalás helyett (Laurent-Simpson 2017c). De vannak olyan tudatosan gyermektelen nők is, akik tudatosan nem akarnak háziállatot sem annak érdekében, hogy minél inkább megőrizhessék személyes szabadságukat (Peterson–Engwall 2019).

Az általunk áttekintett szakirodalomban szereplő empirikus kutatások többsége földrajzilag változatos és kiterjedt területet fed le: hiszen a legtöbb angolszász ország mellett Svédországban, Kínában, Japánban, Izraelben és Indiában is folytak kutatások, azonban abban az értelemben mégiscsak szűk a fókuszuk, hogy a fejlődő, illetve kelet-európai országok ezekből a kutatásokból kimaradtak. Továbbá az is szembetűnő, hogy többnyire nagyvárosban élő, középosztályhoz tartozó nők kerültek a kutatások középpontjába. Így továbbra is nyitottnak tekinthető az a kérdés, hogy vajon a háziállatok szerepe változik-e a nem középosztályhoz tartozó családok életében. Emellett a témában folytatott kérdőíves vizsgálatok általában kényelmi mintán alapulnak, azaz hiányoznak a reprezentatív vizsgálatok a társállatok családon belüli szerepével kapcsolatosan. Miközben az eddigi kutatások azt jelzik, hogy ilyen vizsgálatokra egyre inkább szükség lenne ahhoz, hogy jobban megértsük a családformálódás folyamatait.

VI. AZ ELEMZÉS KORLÁTAI ÉS JÖVŐBELI KUTATÁSI IRÁNYOK

Jelen kutatásunknak számos korlátja van. Az egyik, hogy bármennyire is igyekeztünk a legrelevánsabb keresőszavakat kiválasztani a szakirodalmi cikkek összegyűjtéséhez, minden bizonnyal kimaradhattak olyan keresőszavak, amelyek esetleg még több találatot hozhattak volna a témában. Másik korlátja az elemzésünknek, hogy csak folyóiratcikkeket vontunk be a keresésbe. Későbbi ilyen irányú szisztematikus irodalmi áttekintésben érdemes lenne bevonni könyveket és könyvfejezeteket, hogy még átfogóbb képet kaphassunk a témát illetően. Végül pedig meg kell említenünk a pszichológiai cikkek túlsúlyát, amelyek a fenti keresőszavakat nagy arányban tartalmazták, de mivel mi szociológiai megközelítésből kívántuk vizsgálni a háziállatok szerepét a családokban, nem vállalkoztunk e cikkek átnézésére. Azonban minden bizonnyal érdekes és hasznos lenne egy ilyen irányú szakirodalmi áttekintést is elkészíteni a témában.

A cikkek feldolgozása során több további szociológiai kutatásra érdemes témát azonosítottunk a társállattartás és a családi élet, illetve a társállatok és az emberek kapcsolatai területén. Ezek közé tartoznak például

a gyász megélése és kifejezési formái; a társállatok eutanáziájának kérdésköre (ami gyakran előtérbe kerül, mivel az állatok rövidebb ideig élnek általában, mint a gazdáik, így azok sok esetben választják a kegyes halált az életük végén járó, szenvedő társállataik számára); vagy a társállatok szerepe a társadalmilag marginalizált csoportok életében. Bár ezek egy-egy általunk vizsgált külföldi publikációban feltűntek, érdemes lenne Magyarországon is kutatásokat végezni e témakörökkel kapcsolatban. Továbbá érdemes lenne reprezentatív mintán is megvizsgálni, hogy milyen szerepet töltenek be az állatok a családi környezetben.

HIVATKOZÁSOK

- Allen, K. – Blascovich, J. (1996) Anger and hostility among married couples: Pet dogs as moderators of cardiovascular reactivity to stress. *Psychosomatic Medicine*, 58, 59.
- Archer, J. – Ireland, J. L. (2011) The development and factor structure of a questionnaire measure of the strength of attachment to pet dogs. *Anthrozoös*, 24(3), 249–261. <https://doi.org/10.2752/175303711X13045914865060>.
- Auster, C. J. – Auster-Gussman, L. J. – Carlson, E. C. (2020) Lancaster Pet Cemetery Memorial Plaques 1951–2018: An Analysis of Inscriptions. *Anthrozoös*, 33(2), 261–283. <https://doi.org/10.1080/08927936.2020.1719766>.
- Ball, D. (1972) The “family” as a sociological problem: Conceptualization of the taken-for-granted as prologue to social problem analysis. *Social Problems*, 19, 295–307. <https://doi.org/10.2307/799731>.
- Belk, R. W. (1996) Metaphoric relationships with pets. *Society & Animals*, 4(2), 121–145. <https://doi.org/10.1163/156853096x00115>.
- Blackstone, A. (2014) Doing family without having kids. *Sociology Compass*, 8(1), 52–62. <https://doi.org/10.1111/soc4.12102>.
- Blouin, D. D. (2012) Understanding relations between people and their pets. *Sociology Compass*, 6(11), 856–869. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2012.00494.x>.
- Carlisle-Frank, P. – Frank, J. M. (2006) Owners, guardians, and owner-guardians: Differing relationships with pets. *Anthrozoös*, 19(3), 225–242. <https://doi.org/10.2752/089279306785415574>.
- Carter, B. – Charles, N. (2013) Animals, agency and resistance. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 43(3), 322–340. <https://doi.org/10.1111/jtsb.12019>.
- Charles, N. (2016) Post-human families? Dog-human relations in the domestic sphere. *Sociological Research Online*, 21(3), 83–94. <https://doi.org/10.5153/sro.3>.
- Cordaro, M. (2012) Pet loss and disenfranchised grief: Implications for mental health counseling practice. *Journal of Mental Health Counseling*, 34(4), 283–294. <https://doi.org/10.17744/mehc.34.4.41q0248450t98072>.
- Cowling, D. M. – Isenstein, S. G. – Schneider, M. S. (2020) When the bond breaks: Variables associated with grief following companion animal loss. *Anthrozoös*, 33(6), 693–708. <https://doi.org/10.1080/08927936.2020.1824651>.
- Dickinson, G. E. – Hoffmann, H. C. (2017) Saying goodbye to family: caretakers’ experiences with euthanasia and honoring the legacy of companion animals. *Society & Animals*, 25(5), 490–507. <https://doi.org/10.1163/15685306-12341456>.
- Díaz Videla, M. – Delgado Rodríguez, R. – Martos-Montes, R. – Ordonez Perez, D. – Calvo, P. (2023) The LGBTQ+ People-Animal Bond: A Systematic Review of the Effects of Companion Animals on LGBTQ+ People. *Journal of Homosexuality*, 1–24. <https://doi.org/10.1080/00918369.2022.2150920>.
- Fox, R. (2006) Animal behaviours, post-human lives: Everyday negotiations of the animal–human divide in pet-keeping. *Social & Cultural Geography*, 7(4), 525–537. <https://doi.org/10.1080/14649360600825679>.
- Fox, R. – Gee, N. R. (2016) Changing conceptions of care: Humanization of the companion animal–human relationship. *Society & animals*, 24(2), 107–128. <https://doi.org/10.1163/15685306-12341397>.
- Franklin, A. (1999) *Animals and modern cultures: A sociology of human-animal relations in modernity*. California: Sage.
- Franklin, A. (2006) “Be [a] ware of the Dog”: A Post-Humanist Approach to Housing. *Housing, Theory and Society*, 23(3), 137–156. <https://doi.org/10.1080/14036090600813760>.
- Gerwolls, M. K. – Labott, S. M. (1994) Adjustment to the death of a companion animal. *Anthrozoös*, 7(3), 172–187. <https://doi.org/10.2752/089279394787001826>.
- Gray, P. B. – Volsche, S. L. – Garcia, J. R. – Fisher, H. E. (2015) The roles of pet dogs and cats in human courtship and dating. *Anthrozoös*, 28(4), 673–683. <https://doi.org/10.1080/08927936.2015.1064216>.
- Greenebaum, J. (2004) It’s a dog’s life: Elevating status from pet to “fur baby” at yappy hour. *Society & Animals*, 12(2), 117–135. <https://doi.org/10.1163/1568530041446544>.
- Hart, L. A. (1995) Dogs as human companions: a review of the relationship. In Serpell, J. (szerk.) *The domestic dog: Its evolution, behaviour and interactions with people*. Cambridge: Cambridge University Press, 161–178.
- Herzog, H. A. (2007) Gender differences in human–animal interactions: A review. *Anthrozoös*, 20(1), 7–21. <https://doi.org/10.2752/089279307780216687>.
- Hill, K. (2020) Tattoo narratives: Insights into multispecies kinship and griefwork. *Anthrozoös*, 33(6), 709–726. <https://doi.org/10.1080/08927936.2020.1824652>.

- Kubinyi E. – Varga Gy. (2022) Társállattartás Magyarországon 2022-es reprezentatív felmérés alapján (kézirat). A szerzők engedélyével.
- Kutrovátz K. – Balogh T. – Wittinger B. – Király G. (2018) A technológiával kapcsolatos szülői mediáció Szisztematikus empirikus áttekintés a 2007 és 2017-es évek között megjelent tanulmányok alapján. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 8(4), 47–69. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2018.4.47>.
- Laing, M. – Maylea, C. (2018) “They burn brightly, but only for a short time”: The role of social workers in companion animal grief and loss. *Anthrozoös*, 31(2), 221–232. <https://doi.org/10.1080/08927936.2018.1434062>.
- Laurent-Simpson, A. (2017a) Considering alternate sources of role identity: Childless parents and their animal “kids”. *Sociological Forum*, (32)3, 610–634. <https://doi.org/10.1111/socf.12351>.
- Laurent-Simpson, A. (2017b) “Phil’s Calling Grandma...”: The Role of External Support in Human–Companion Animal Identity Pairings. *Symbolic Interaction*, 40(2), 212–228. <https://doi.org/10.1002/symb.281>.
- Laurent-Simpson, A. (2017c) “They make me not wanna have a child”: Effects of companion animals on fertility intentions of the childfree. *Sociological Inquiry*, 87(4), 586–607. <https://doi.org/10.1111/soin.12163>.
- Lesthaeghe, R. – van de Kaa, D. (1986) Twee demografische transitities? (Two demographic transitions?). In Lesthaeghe, R. – van de Kaa, D. (szerk.) *Bevolking—Groei en krimp, mens en maatschappij*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 9–24.
- MacKay, J. R. – Moore, J. – Huntingford, F. (2016) Characterizing the data in online companion-dog obituaries to assess their usefulness as a source of information about human–animal bonds. *Anthrozoös*, 29(3), 431–440. <https://doi.org/10.1080/08927936.2016.1181374>.
- Margolies, L. (1999) The long goodbye: Women, companion animals, and maternal loss. *Clinical Social Work Journal*, 27(3), 289–304. <https://doi.org/10.1023/A:1022894320225>.
- McConnell, A. R. – Paige Lloyd, E. – Humphrey, B. T. (2019) We are family: Viewing pets as family members improves wellbeing. *Anthrozoös*, 32(4), 459–470. <https://doi.org/10.1080/08927936.2019.1621516>.
- Munn, Z. – Peters, M.D.J. – Stern, C. – Tufanaru, C. – McArthur, A. – Aromataris, E. (2018) Systematic review or scoping review? Guidance for authors when choosing between a systematic or scoping review approach. *BMC Med Res Methodol*, 18(143), <https://doi.org/10.1186/s12874-018-0611-x>
- Owens, N. – Grauerholz, L. (2018) Interspecies parenting: How pet parents construct their roles. *Humanity & Society*, 43(2), 96–119. <https://doi.org/10.1177/0160597617748166>.
- Peters, M. D. – Godfrey, C. M. – Khalil, H. – McInerney, P. – Parker, D. – Soares, C. B. (2015) Guidance for conducting systematic scoping reviews. *JBI Evidence Implementation*, 13(3), 141–146. <https://doi.org/10.1097/XEB.0000000000000050>.
- Peterson, H. – Engwall, K. (2019) “Why Would You Want a Baby When You Could Have a Dog?” Voluntarily Childless Women’s “Peternal” Feelings, Longing and Ambivalence. *Social Sciences*, 8(4), 126. <https://doi.org/10.3390/socsci8040126>.
- Power, E. (2008) Furry families: making a human–dog family through home. *Social & Cultural Geography*, 9(5), 535–555. <https://doi.org/10.1080/14649360802217790>.
- Sanders, C. R. (1990) Excusing tactics: Social responses to the public misbehavior of companion animals. *Anthrozoös*, 4(2), 82–90. <https://doi.org/10.2752/089279391787057288>.
- Shir-Vertesh, D. (2012) “Flexible personhood”: Loving animals as family members in Israel. *American anthropologist*, 114(3), 420–432. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1433.2012.01443.x>.
- Smith, J. A. (2003) Beyond dominance and affection: Living with rabbits in post-humanist households. *Society & Animals*, 11(2), 181–197. <https://doi.org/10.1163/156853003769233379>.
- Soares, C. J. (1985) The companion animal in the context of the family system. *Marriage & Family Review*, 8(3–4), 49–62. https://doi.org/10.1300/J002v08n03_05.
- Spéder Zs. – Kapitány B. (2006) „Szülővé válás az ezredforduló után: a strukturális körülmények és a tudati tényezők szerepe az első gyermek vállalásakor” In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi riport 2006*, Budapest: TÁRKI, 183–203.
- Su, B. – Martens, P. (2020) Chinese companion animal caretakers’ attachment influences their attribution of emotions to their animals. *Society & Animals*, 30(2), 131–150. <https://doi.org/10.1163/15685306-12341550>.
- Tan, C. K. – Liu, T. – Gao, X. (2021) Becoming ‘pet slaves’ in urban China: Transspecies urban theory, single professional women and their companion animals. *Urban Studies*, 58(16), 3371–3387. <https://doi.org/10.1177/0042098021991721>.
- The Harris Poll (2011) Pets really are members of the family. Harris Interactive. Elérhető: Pets Really Are Members of the Family (prnewswire.com) [Letöltve: 2023-08-10].

- Turner, W. G. (2001) Our new children: The surrogate role of companion animals in women's lives. *The Qualitative Report*, 6(1), 1–10.
- Turner, W. G. (2006) The role of companion animals throughout the family life cycle. *Journal of Family Social Work*, 9(4), 11–21. https://doi.org/10.1300/J039v09n04_02.
- Veevers, J. E. (1985) The social meaning of pets: Alternative roles for companion animals. *Marriage & Family Review*, 8(3–4), 11–30. https://doi.org/10.1300/J002v08n03_03.
- Volsche, S. (2018) Negotiated bonds: The practice of childfree pet parenting. *Anthrozoös*, 31(3), 367–377. <https://doi.org/10.1080/08927936.2018.1455470>.
- Volsche, S. – Frailey, F. – Ihara, N. – Nittono, H. (2022) Sex and parental status impacts human-to-pet attachment and caregiving attitudes and behaviors in a Japanese Sample. *Anthrozoös*, 36(3), 309–321. <https://doi.org/10.1080/08927936.2022.2149926>.
- Volsche, S. – Johnson, E. – Reyes, B. – Rumsey, C. – Murai, K. – Landeros, D. (2020) Owner sex and human–canine interactions at the park. *Anthrozoös*, 33(6), 775–785. <https://doi.org/10.1080/08927936.2020.1824659>.
- Volsche, S. – Mukherjee, R. – Rangaswamy, M. (2022) The difference is in the details: Attachment and cross-species parenting in the United States and India. *Anthrozoös*, 35(3), 393–408. <https://doi.org/10.1080/08927936.2021.1996026>.
- Walsh, F. (2009) Human-Animal bonds II: The role of pets in family systems and family therapy. *Family process*, 48(4), 481–499. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2009.01297.x>.
- Wells, D. L. (2004) The facilitation of social interactions by domestic dogs. *Anthrozoös*, 17(4), 340–352. <https://doi.org/10.2752/089279304785643203>.
- Wilson, C. C. – Netting, F. E. – Turner, D. C. – Olsen, C. H. (2013) Companion animals in obituaries: An exploratory study. *Anthrozoös*, 26(2), 227–236. <https://doi.org/10.2752/175303713X13636846944204>.
- Wong, P. W. – Lau, K. C. – Liu, L. L. – Yuen, G. S. – Wing-Lok, P. (2017) Beyond recovery: Understanding the postbereavement growth from companion animal loss. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 75(2), 103–123. <https://doi.org/10.1177/0030222815612603>.